

# תעודה

קובץ מחקרים של בית הספר למדעי היהדות וארכאולוגיה  
ע"ש חיים רוזנברג

לב-לג

## מְלֵאכַת מַחְשֶׁבֶת

מחקרים במדעי היהדות מוגשים לפרופסור  
בצלאל בריכוכבא

בהגיעו לגבורות

חלק ב

עורכי הכרכים:

סטפני בינדר, אשבל רצון וינון שבטיאל

חברי הוועדה האקדמית של כתב העת:  
דוד אסף, יורם כהן, משה מורגנשטרן, ורד נעם,  
ישי רוזן-צבי, יובל רוטמן, דלית רום-שילוני

מזכיר המערכת: עומר מיכאליס

עריכת לשון (עברית): שרה פוקס  
עריכת לשון (אנגלית): אליז שזר



אוניברסיטת תל אביב

תשפ"ב

## תעודה

חקרי גניזת קהיר, תש"ם-1980	תעודה א
עיונים במקרא, תשמ"ב-1982	תעודה ב
מחקרים בספרות התלמוד, בלשון חז"ל ובפרשנות המקרא, תשמ"ג-1983	תעודה ג
מחקרים במדעי היהדות, תשמ"ו-1986	תעודה ד
מחקרים בעברית ובערבית, תשמ"ו-1986	תעודה ה
מחקרים בעברית ובערבית, תשמ"ח-1988	תעודה ו
מחקרים במדעי היהדות, תשנ"א-1991	תעודה ז
מחקרים ביצירתו של אברהם אבן עזרא, תשנ"ב-1992	תעודה ח
מחקרים בלשון עברית, תשנ"ה-1995	תעודה ט
מחקרים במדעי היהדות, תשנ"ה-1995	תעודה י
מחקרים במדרשי האגדה, תשנ"ו-1996	תעודה יא
התפוצה היהודית בתקופה ההלניסטית-רומית, תשנ"ז-1996	תעודה יב
אישות ומשפחה בהלכה ובמחשבת ישראל, תשנ"ז-1997	תעודה יג
מפגשים בתרבות הערבית-היהודית של ימי הביניים, תשנ"ח-1998	תעודה יד
חקר הגניזה לאחר מאה שנה, תשנ"ט-1999	תעודה טו
מחקרים במדעי היהדות, תשס"א-2001	תעודה טז-יז
מדברים עברית, תשס"ג-2002	תעודה יח
מחקרים בספרות העברית בימי הביניים ובתקופת הרנסנס, תשס"ג-2002	תעודה יט
היסטוריוסופיה ומדעי היהדות, תשס"ה-2005	תעודה כ
תעודה כא-כב חידושי זוהר – מחקרים חדשים בספרות הזוהר, תשס"ז-2007	תעודה כא-כב
קנון וכתבי קודש, תשס"ט-2009	תעודה כג
פנים וכיוונים במדעי היהדות, תשע"ב-2011	תעודה כד
בארץ ובתפוצות בימי בית שני ובתקופת המשנה, ספר זיכרון לאריה כשר, תשע"ב-2012	תעודה כה
מיתוס, ריטואל ומיסטיקה, מחקרים לכבוד פרופ' איתמר גרינולד, תשע"ד-2014	תעודה כו
חוקרים עברית מדוברת, תשע"ו-2016	תעודה כז
אסיף ליסיף, מחקרים בפולקלור ובמדעי היהדות, לכבוד פרופסור עלי יסיף, תשע"ח-2017	תעודה כח
יד משה, מחקרים בתולדות היהודים בארצות האסלאם, מוקדשים לזכרו של משה גיל, תשע"ח-2018	תעודה כט
מבנה פואטי, תהליכים קוגניטיביים ואינטואיציה ספרותית, מחקרים מוגשים לפרופסור ראובן צור, תש"ף-2020	תעודה ל
מתלמידיו של אהרן. עיונים בספרות התנאים ומקורותיה לזכרו של אהרן שמש, תשפ"א-2021	תעודה לא

בעטיפה: מטבע מימי מרד בר-כוכבא (132-135/136 לספ'). צד ימין: ארבעת (?) המינים והכתובת "לחרות ירושלם". צד שמאל: תיאור סכימטי של חזית המקדש והשם "שמעון".

מקור: Classical Numismatic Group, Inc. <http://www.cngcoins.com>

ISSN 0334-1364

©

כל הזכויות שמורות לאוניברסיטת תל אביב  
סודר במשרד לעיצוב גרפי, אוניברסיטת תל אביב  
נדפס בדפוס אליניר

## תוכן העניינים

### חלק א

13	רשימת המחברים
	העורכים
17	על הקובץ
	סטפני בינדר, אשבל רצון, ינון שבטיאל
27	פרופסור בצלאל בר-כוכבא ומפעלו המדעי
27	א. קורות החיים של בצלאל בר-כוכבא
30	ב. תרומה למחקר
33	ג. רשימת פרסומים
39	ד. תקצירי הספרים שפרסם בצלאל בר-כוכבא באנגלית

### היסטוריה

	1. ימי הבית השני – התקופה הנאו־בבלית והתקופה הפרסית
	רן צדוק
	על מוצא הכשדים, קשרי יהודה עם בבל וההשלכות הנובעות
55	מהממצא הרלוונטי
	אלכסנדר פאנטאלקין
	יוונים במזרח בתקופת השלטון הנאו־בבלי ועלילותיו של
73	אנטי־מנידאס, אחיו של אלקאיוס
	אלכסנדר רופא
95	עולמו של בעל ספר דברי הימים על פי היגדיו האנכרוניסטיים
	2. ימי הבית השני – התקופה ההלניסטית והחשמונאית
	מיכל דרורי אלמלם ודניאל שוורץ
107	'גליל הגוים' או 'גלילות פלשת' (מקבים א ה, 15)?

- דורון מנדלס  
 127 רעיון מדיני הלניסטי בספר מקבים ב
- איל רגב  
 137 דמותו של יהונתן המלך לאור מטבעותיו
3. ימי הבית השני – ימי הורדוס והנציבים  
 יוסף גייגר  
 157 הורדוס כאיש רוח יווני
- סטפני א' בינדר  
 171 ניקולאוס איש דמשק: קטעים אוטוביוגרפיים
- טל אילן  
 185 יוספוס כמקור לרומן בין טיטוס לברניקי
- לסטר ל' גראבה  
 201 יוסף בן מתתיהו ו'עזרא ונחמיה': כיצד השתמש ההיסטוריון היהודי במקורותיו?
- זאב ספראי ורן אורטנר  
 213 ביתי הוא מבצרי – לוחמה רב מפלסית ולוחמה תת-קרקעית בשטח בנוי בתקופה הרומית: המקרה של יהודה
4. לאחר החורבן – התקופה הרומית המאוחרת והתקופה הביזנטית  
 מרים בן זאב הופמן  
 243 טקיטוס ומקור העם היהודי
- מרב חקלאי  
 259 עיון במשנה, בבא מציעא ד, א, לאור דיונים במשפט הרומי על חוזה מכירה (*emptio venditio*)
- עודד עיר-שי  
 כת הנובאטיאנים, סבאתיוס – מומר יהודי ופרסביטר נובאטיאני – והוויכוח על מועד הפסחא הנוצרי: הַרְזִיָה וזהות בראי ההיסטוריוגרפיה הנוצרית במאה החמישית
- 279

## ארכאולוגיה

### 5. ארכאולוגיה והיסטוריה – עולמות נפגשים

רוני רייך  
 על משמעותה של ה'ראיה מן השתיקה' בפרשנות ממצא  
 317 ארכאולוגי חסר: מקרי מבחן מירושלים

יוסף פטריך, יונתן דבור, רועי אלבג  
 'עוֹרָה לָמָּה תִּישָׁן אֲדָנִי הַקִּיצָה אֶל תּוֹנַח לְנֶצַח' (תהילים מד, כד)  
 339 על מפנה המקדש, חנוכתו וזריחת החמה

עוזי ליבנר ורועי צבר  
 373 הרקע להשתלטות החשמונאית על הגליל

רועי פורת, יעקב קלמן ורחל צ'אצ'י  
 389 לזמן הקמתו ופעילותו של בית הכנסת בהרודיון

גיא ד' שטיבל  
 'מה יש בשם?': על אוסטרקון ממצדה, שמות, כינויים וכינויים  
 423 מוסוים

ינון שבטיאל  
 הגליל ומרד בר-כוכבא: מבט אחר לבחינת השתתפותו של הגליל  
 451 במרד לאור עדותן של מערכות המסות

אלכסנדר מלמד  
 מערכות המסות בנשר-רמלה ותרומתן לחקר מערכות המסות  
 489 בארץ ישראל

### 6. חברה וכלכלה

מאיר בר-אילן  
 533 שיעורן היחסי של הנשים בחברה היהודית בעת העתיקה

יהושע שוורץ  
 'וקוצותיו סדורות לו תלתלים': על שער הראש והזקן של הגבר  
 553 היהודי בספרות חז"ל

- 579 אברהם (אבי) ששון  
הנוטע לרבים על אם הדרך – כלכלה וחברה
- 603 זאב ספראי  
כלכלת פלשתינה – בין פלשתינה הרומית לשתי  
הפלשתינות הביזנטיות
- 698 תקצירים באנגלית
- 700 רשימת המחברים באנגלית

## חלק ב

- 723 רשימת המחברים

## ספרות ולשון

7. קומראן וספרים חיצונים
- 729 דבורה דימנט  
רעיון שתי הדרכים בטקסטים מקומראן
- 757 כנה ורמן  
אחרית ימים הווה ומשיח שבא ומת
- 799 נועם מזרחי  
'שירה מגויסת': למקורותיה של מגילת המלחמה ולתולדות השירה  
העברית בימי הבית השני
- 855 יונתן אדלר  
מכלול שרידי התפילין ממדבר יהודה: פרסום ראשוני של פרויקט  
מחקר חדש
- 873 אשבל רצון  
גאוגרפיה ותאולוגיה: צורת הארץ בספר העיריים והרקע המקראי  
שלה

## 8. משנה ותלמוד

- משה בר־אשר  
915 שני עניינות בדקדוק שם העצם בלשון המשנה
- דוד הנשקה  
925 קריאת התורה של יום הכיפורים במקדש: בין משנה ראשונה  
למשנה אחרונה
- דפנה ברץ  
957 מעשה 'הכוהן הצדוקי שהקטיר מבחוץ' בהשתלשלותו
- חיים מיליקובסקי  
975 ויקרא רבה פרשה כה פסקה ד ומקבילותיה: עיונים בהתהוות  
המדרש הקדום
- ציונה גרוסמרק  
993 'והיא איכא ימא דחמץ? דיקליטינוס הקוה נהרות ועשאו'
- דן יפה  
1013 *Nihil Obstat Imprimatur*: חכמי התלמוד והאוונגליונים של  
היהודים-הנוצרים – עיונים חדשים
9. תפילה ופרשנות
- יורם ארדר  
1037 דיני בכור בהמה טהורה בהלכתו של הקרא יפת בן עלי
- יהודה ליבס  
1071 ר' שלמה אלקבץ ושירו לכה דודי
- יעקב שמואל שפיגל  
1081 ר' דוד ב"ר אברהם פרווינצאלו וההקדמה שכתב לפירושו  
'חסדי אבות' על מסכת אבות
- חיים א' כהן  
1137 'פְּדָבֵר הָאָמֹר': מסורת קריאה ודקדוק הלשון הבאים כאחד
- 1178 תקצירים באנגלית
- 1180 רשימת המחברים באנגלית

## מעשה 'הכוהן הצדוקי שהקטיר מבחוץ' בהשתלשלותו

דבנה ברץ

לפי עדותה של ספרות חז"ל, התגלעה בין הצדוקים לפרושים מחלוקת באשר לסדר הקטרת הקטורת על ידי הכוהן הגדול ביום הכיפורים בשעה שהוא נכנס לקודש הקודשים. המחלוקת הייתה על המקום שצריך הכוהן הגדול לתת בו את הקטורת על האש. הצדוקים אמרו שעל הכוהן לתת את הקטורת על האש לפני כניסתו לקודש הקודשים, והפרושים אמרו שעליו לעשות זאת בעומדו בקודש הקודשים ולא מחוצה לו. המשנה מספרת שנהגו להשביע את הכוהן הגדול בערב יום הכיפורים: 'משביעים אנו עליך כמי ששכין את שמו בבית הזה שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך' (יומא א, ה).<sup>1</sup> התוספתא תולה את השבועה שהשביעו את הכוהן הגדול במחלוקת עם הביתוסים<sup>2</sup> בעניין הקטורת, ומספרת על כוהן אנונימי שהקטיר כדרך הביתוסים ומת בחטאו (כיפורים א, ח). במאמר זה אעסוק בהשתלשלותו המסובכת של סיפור זה. עיצובו ותולדותיו כרוכים במקומו בין שני כוחות משיכה שפעלו עליו, משיכה אחר שני סיפורים אחרים על כוהנים צדוקים אנונימיים ומשיכה אחר סיפור מותם של בני אהרן.

\* מאמר זה מוגש בהערכה לפרופ' בצלאל בר-כוכבא. אני מודה לפרופ' ורד נעם על שתי קריאותיה במאמר, בפעם הראשונה לפני שנים אחדות ובפעם השנייה בימים אלה. אז ועתה העירה לי הערות מועילות.

1 נוסח המשנה כאן ובהמשך על פי כ"י קאופמן.

2 כידוע צדוקים וביתוסים מתחלפים ביניהם במקורות חז"ל השונים. לניתוח חילופי צדוקים/ביתוסים במקורות ראו י' זוסמן, 'חקר תולדות ההלכה ומגילות מדבר יהודה: הרהורים תלמודיים ראשונים לאור מגילת "מקצת מעשי התורה"', תרביץ נט (תש"ן), עמ' 76-11 (בעמ' 48-53, ובייחוד ההערות 166, 167). לשם הנוחות והאחידות אשתמש בדבריי בדרך כלל בשם 'צדוקי'.



### שלושה סיפורים על כוהנים צדוקים אנונימיים

המשנה והתוספתא מספרות על שלושה כוהנים אנונימיים שנהגו על פי ההלכה הצדוקית: כוהן גדול שהקטיר ביום הכיפורים לפני כניסתו לקודש הקודשים (תוספתא, כיפורים א, ח); כוהן גדול שביקש לעסוק בשרפת פרה אדומה במעורב שמש, כדעת הצדוקים ובניגוד לפרושים שהכשירו לכך גם טבול יום שעדיין לא העריב שמשו (תוספתא, פרה ג, ח); כוהן שכפר במצוות ניסוך המים בחג הסוכות, ובמקום לנסך את המים על המזבח ניסך אותם על רגליו (משנה, סוכה ד, ט; תוספתא, שם ג, טז). אביא תחילה את שלושת הסיפורים כגרסתם במקורות התנאים.

#### מעשה בכוהן שהקטיר מבחוץ (תוספתא, כיפורים א, ח, מהדורת ליברמן עמ' 222–223)

... ולמה צרכו להשביעו? שכבר היה מעשה בביתסי אחד שהקטיר עד שהוא בחוץ ויצאה ענן הקטרת והרתיע את כל הבית, שהיו ביתסין או': יקטיר עד שהוא בחוץ, שנ' 'וכסה ענן' (ויקרא טז, יג). אמרו להם חכמים: והלא כבר נאמ': 'ונתן את הקטרת על האש לפני ה'' (ויקרא, שם), הא כל המקטיר אין מקטיר אלא בפנים. אם כן למה נאמ': 'וכסה ענן הקטרת', מלמד שנותן בהן מעלה עשן, הא אם לא נתן בה מעלה עשן חייב מיתה. כשיצא אמ' לאביו: כל ימיכם הייתם דורשין ולא הייתם עושין עד שעמדתי ועשיתי אני. אמ' לו: אע"פ שאנו דורשין ואין אנו עושין, שומעין אנו לדברי חכמים. תמהני עליך אם תאריך ימים. לא שהא שלשה ימים עד שנתנהו בקברו.

#### מעשה בכוהן שהעריב שמשו (תוספתא, פרה ג, ח)<sup>3</sup>

ומעשה בצדוקי אחד שהעריב שמשו ובא לשרוף את הפרה, וידע בו רבן יוחנן בן זכיי ובא וסמך שתי ידיו עליו ואמ' לו: אישי כהן גדול, מה נאה אתה להיות כהן גדול. רד טבול (אחר) [אחד]. ירד וטבל ועלה. אחר שעלה צרם לו באזנו. אמ' לו: בן זכיי, לכשאפנה לך. אמ' לו: כשתפנה. לא שהא שלשה ימים עד שנתנהו בקברו. בא אביו אצל רבן יוחנן בן זכיי ואמ' לו: בן זכיי, לא נפנה בני.<sup>4</sup>

3 על פי כ"י וינה.

4 שתי המחוות בין רבן יוחנן בן זכאי ובין הכהן אינן ברורות כל צורך. לכאורה נראה לפרש שתחילה סומך ריב"ז ידיו על הכהן ומטמאו (ראו את ההלכה הקודמת למעשה בתוספתא, פרה ג, ז: 'ומטמין היו את הכהן השרוף את הפרה מפני הצדוקין שלא יהו אומ' במעורבי השמש נעשית'; משנה, פרה ג, ז-ח; והפירושים אצל ליברמן, תוספתא ראשונים, ג, עמ'

## מעשה בכוהן שניסך על רגליו

... ולמנסך אומריין לו: הגבה את ירך, שפעם אחת ניסך על רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהם. (משנה, סוכה ד, ט) // ... שכבר היה מעשה בכיתסי אחד שניסך על רגליו ורגמוהו כל העם באתרוגיהן, ונפגמה קרנו של מזבח... (תוספתא, שם ג, טז, מהדורת ליברמן, עמ' 270).<sup>5</sup>

במרכז כל אחד משלושת הסיפורים עומד כוהן ביתוסי/צדוקי שחרג מההלכה הפרושית.<sup>6</sup> בשני הסיפורים הראשונים, האגדתיים באופיים, חטא זה גורר אחריו מיתה בידי שמיים. שונה מסיפורים אלה בסוגו הספרותי הסיפור על הכוהן שניסך על רגליו ורגמוהו בני העם באתרוגים. סיפור קצר זה מרצה את העובדות ללא קישוטי אגדה ועושה רושם היסטורי. אף נראה שבניגוד לשני הסיפורים הראשונים סיפור זה אינו מסתיים במוות. אין סיבה להניח שהרגימה באתרוגים הרגה את הכוהן.<sup>7</sup>

218), ולאחר מכן, בעלות הכוהן מהטבילה, ריב"ז צורם באוזנו של הכוהן, כלומר חותכה או פוגמה, ובכך פסולו (יחוסית תנאים ואמוראים, ערך 'יהושע בן גמלא': 'עשאו בעל מום ובעל מום פסול בפרה'). אבל פירוש זה קשה כי הטימוא והפסילה אינם מתאימים לדור בכפיפה אחת. תמוה לפסול את הכוהן לאחר שכבר נטמא בעל כורחו וטבל. לפיכך מושך לפרש כפירוש הגר"א, שהצורם אינו ריב"ז אלא הכוהן העולה מהטבילה, שצורם לריב"ז באזנו: 'צורם לו באזנו – פי' כדי ליראו על שטמא אותו'. השוו להסתייגותו של ליברמן, שם, ובדין ודברים בינו ובין משה לייטר, הרשומים אצל האחרון, משברי ים: ביאורים וחידושים לתלמוד בבלי, ירושלים תשל"ט, עמ' פה-פז הערה 34\*. את פירוש הגר"א כרך צבי שטמפפר, 'ומטמאים היו את הכהן', נטועים ד (תשנ"ח), עמ' 33-52 (בעמ' 46-47), בהבנה שונה של הביטוי 'צורם באזנו' כמחווה המסמנת איום והולמת את דברי הכוהן: 'לכשאפנה לך', כלומר, לכשאפנה אתגם כך. בפירוש סוף הסיפור אני עוסקת בהרחבה להלן, הערה 14.

5 בכרייתא בבבלי, סוכה מח ע"ב: 'מעשה בצדוקי אחד' וכו'.

6 הבירור ההלכתי לשלוש המחלוקות שבמוקד הסיפורים עומד מחוץ לעיוני במאמר זה. לעניינים אלה ראו א' רגב, הצדוקים והלכתם: על דת וחברה בימי בית שני, ירושלים תשס"ה, עמ' 152-160, 172-181, וספרות המחקר הרשומה אצלו. את הכוהן שנרגם באתרוגים היו שביקשו לזהות עם ינאי המלך, שעליו מספר יוספוס שנרגם באתרוגים בעומדו אצל המזבח בחג הסוכות (קדמוניות היהודים יג, 372). לדיון במקבילה זו ראו פרקה של ורד נעם, 'נאי/הכוהן שנרגם באתרוגים', ט' אילן, ר' נעם ואחרים, בין יוספוס לחז"ל, כרך א: האגדות האבודות של ימי הבית השני, ירושלים תשע"ז, עמ' 292-307. את הכוהן הגדול שניסה לשרוף את הפרה במעורב שמש היו שביקשו לזהות עם ישמעאל בן פיאבי (תוספתא, פרה ג, ו). ראו דיונו של רגב, שם, עמ' 178-180.

7 ראו ליברמן, תוספתא כפשוטה, ד, עמ' 881.

## 'היא דפרה היא דסוכה היא דיום הכיפורים': עיון במסורת ההשוואה בירושלמי

שני התלמודים<sup>8</sup> מביאים את הסיפור על הכוהן הגדול שהקטיר ביום הכיפורים מבחוץ בגרסה השונה במקצת מגרסת התוספתא. הירושלמי מצרף לסיפור זה הצעה שלפיה שלושת הכוהנים האנונימיים שנהגו על פי ההלכה הצדוקית – הכוהן שהקטיר מבחוץ, הכוהן שביקש לעשות את הפרה במעורב שמש והכוהן שניסך על רגליו – אחד הם. נעייץ בדקדקנות במסורת הירושלמי ונסתייע לשם כך במסורת הקרובה המתועדת בבבלי. להלן תחילה שני המקורות כמעט בשלמותם.

### ירושלמי, יומא א, ה (לט ע"א), מהדורת האקדמיה עמ' 565 (מקבילה חלקית בסוכה ד, ח [נד ע"ד], עמ' 652)

ולמה משביעין אותו? מפני הבייתוסין, שהיו אומ': יקטיר מבחוץ ויכניס מבפנים. מעשה באחד שהקטיר מבחוץ והכניס מבפנים וכשיצא אמ' לאביו: אע"פ שהייתם דורשין כל ימיכם לא עשיתם עד שעמד אותו האיש ועשה. אמ' לו: אע"פ שהיינו דורשין כל ימינו [אבל] כרצון חכמ' היינו עושין. תמיה אני אם יאריך אותו האיש ימים בעולם. אמרו: לא באו ימים קלין עד שמת. ויש אומ': יצא חוטמו מזנק תולעים וכמין פרסת עגל עלת בתוך מצחו. אית דבעי מימר: היא דפרה היא דסוכה היא דיום הכיפורים. ר' סימון לא אמ' כן, אלא או דפרה ודסוכה חד ודכיפורים חד או דפרה ודכיפורים חד ודסוכה חד. מאן דאמ': לא באו ימים קלים עד שמת, תלתיהון עבד. מאן דאמ': יצא חוטמו מזנק תולעים וכמין פרסת עגל יצאת בתוך מצחו, כמאן דאמ': או דפרה ודסוכה חד ודכיפורים חד או דפרה ודכיפורים חד ודסוכה חד... בעון קומי ר' אבהו: והא כת': 'וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר בקודש עד צאתו' (ויקרא טז, יז). אפי' אותן שכת' בהן 'ודמות פניהם פני אדם' (יחזקאל א, י) לא יהיו באהל מועד. אמ' לון: בשעה שהוא נכנס כדרכו.

### בבלי, יומא יט ע"ב<sup>9</sup>

ת"ר: מעשה בצדוקי אחד שהתקין מבחוץ והכניס. ביציאתו היה שמח שמחה גדולה. פגע בו אביו, אמר לו: בני, אף על פי שצדוקין אנו מתייראין אנו מן הפרושים. אמר לו: כל ימי הייתי מצטער על המקרא הזה: 'כי בענן אראה

8 ירושלמי, יומא א, ה (לט ע"א), סוכה ד, ח (נד ע"ד); בבלי, יומא יט ע"ב.

9 קטע זה מובא כנוסח הדפוס. לגיתוח הסיפור לנוסחיו ראו פיינטוך, מעשה הצדוקי, עמ' 79-94, ולהלן הערה 30.

על הכפורת' (ויקרא טז, ב), אמרתי מתי יבוא לידי ואקיימנו, עכשיו שבא לידי לא אקיימנו. אמרו: לא היו ימים מועטין עד שמת והוטל באשפה והיו תולעין יוצאין מחוטמו. ויש אומרים: ביציאתו ניגף, דתני רבי חייא: כמין קול נשמע בעזרה, שבא מלאך וחבטו על פניו ונכנסו אחיו הכהנים ומצאו ככף רגל עגל בין כתפיו, שנאמר: 'ורגליהם רגל ישרה וכף רגליהם ככף רגל עגל' (יחזקאל א, ז).

הקורא בסיפורים המצויים בתוספתא על שני הכהנים הראשונים, הכהן דכיפורים והכוהן דפרה, ובמשנה ובתוספתא על הכהן השלישי, הכהן דסוכה, אינו מעלה על דעתו שכולם מספרים על מעשיו של אדם אחד. הניסיון של הירושלמי לכפות אישיות אחת על הסיפורים קשה, בראש ובראשונה משום שהכוהן דכיפורים והכוהן דפרה מתו בחטאם, וסמיכות זו בין החטא ובין המוות אינה מותרתה מקום לחטא נוסף. פיוון שהסיפורים כשהם לעצמם אינם הולמים את הזיהוי שיוצר הירושלמי, עלינו לשאול אילו שינויים הכניס הירושלמי, ברצון או בכורח, בסיפורים התנאיים כדי להניח ששלושתם או שניים מהם עוסקים באישיות אחת. לאחר שאשיב לשאלה זו אנסה לעמוד עד כמה שאפשר על שורשיה של מסורת ההשוואה ולהתחקות אחר נסיבות לידתה.

המעשה שמביא הירושלמי בכוהן שהקטיר מבחון ביום הכיפורים מסתיים במשפט שאינו מופיע בתוספתא. לאחר סוף המעשה, 'לא באו ימים קלין עד שמת', נאמר בירושלמי: 'ויש אומ': יצא חוטמו מזנק תולעים וכמין פרסת עגל עלת בתוך מצחו'. מן ההשוואה למקבילה בבבלי (יומא יט ע"ב, לעיל), שגם בה מסתיים הסיפור בדברים מעין אלה, עולה שהתוספתא בלשון 'ויש אומרים' אינה רק תיאור גופת המת או צורת מותו המזעזעת, אלא תוספת זו עומדת בניגוד לסוף הראשון של המעשה; שכן על פי הבבלי יש האומרים שהכוהן ניגף מיד בצאתו מקודש הקודשים, 'שבא מלאך וחבטו על פניו', וטביעת רגלו של המלאך שצורתה צורת כף עגל נטבעה בין כתפיו. מן הקושיה הבאה לפני ר' אבהו בירושלמי מיד לאחר מכן – כיצד ייתכן שיהיה מלאך בהיכל, הן אפילו למלאכים אסורה הכניסה לשם באותה שעה<sup>10</sup> – מובן שאף בירושלמי מבחינים בין המוות לאחר 'ימים קלין' ובין המוות במקום על ידי מלאך שהותיר 'כמין פרסת עגל עלת בתוך מצחו'. לפיכך הברייתא עם התוספתא 'ויש אומרים' בירושלמי מתפרשת כך: לפי הסיום המקביל לזה המצוי בתוספתא הכהן מת לאחר 'ימים קלין', ולפי הסיום שנוסף בירושלמי (ובבבלי) בלשון 'ויש אומרים' הכהן ניגף על ידי מלאך מיד בצאתו מקודש הקודשים.

10 השוו לקושיה ולתירוץ של ר' אבהו בירושלמי, יומא ה, ב (מב ע"ג), עמ' 584; ויקרא רבה, כא, יב, מהדרות מרגליות, עמ' תצג.

לאחר הברייתא נמנות בירושלמי שלוש אפשרויות זיהוי בין הכוהן דפרה, הכוהן דסוכה והכוהן דיום הכיפורים. אפשרות הזיהוי הראשונה תואמת על פי הירושלמי לטוף הראשון של הברייתא: 'לא באו ימים קלין עד שמת', ושתי האפשרויות הבאות שמציע ר' סימון תואמות לטוף בלשון 'ויש אומרים'. נסדר לפנינו את השתלשלות המעשים על פי כל אחת מהאפשרויות.<sup>11</sup>

א. 'היא דפרה היא דסוכה היא דיום הכיפורים'.	'מאן דאמ': לא באו ימים קלים עד שמת, תלתיהון עבד'.
ב. 'דפרה ודסוכה חד ודכיפורים חד'.	'מאן דאמ': יצא חוטמו מזנק תולעים וכמין פרסת עגל יצאת בתוך מצחו, כמאן דאמ' או דפרה ודסוכה חד ודכיפורים חד או דפרה ודכיפורים חד ודסוכה חד'.
ג. 'דפרה ודכיפורים חד ודסוכה חד'.	

**אפשרות א:** האומר ששלושת המעשים הם מעשיו של אדם אחד סובר שהכוהן שהקטיר מבחוץ ביום הכיפורים מת 'ימים קלין' לאחר מכן ולא מיד. לפיכך נסדר את השתלשלות המעשים כך: פעם ביקש כוהן גדול צדוקי לשרוף את הפרה במעורב שמש, וכן פעם ביום הכיפורים הקטיר מבחוץ. לאחר 'ימים קלין' נרגם אותו כוהן ומת בשעה שניסך את המים על רגליו בחג הסוכות.<sup>12</sup> השתלשלות זו נשענת על ההנחה שהכוהן שניסך על רגליו מת מרגימת האתרוגים. וכך באמת מתפרש מעשה זה בירושלמי כפי שנראה מיד.

ר' סימון מציע חלוקה שלפיה שניים מן הכוהנים זהים והשלישי הוא כוהן אחר. שתי אפשרויות החלוקה שהוא מציע (סעיפים ב, ג לעיל) נסמכות על סופה השני של הברייתא ('ויש אומרים' וכו'), כלומר אפשרויות אלה מתאימות להבנה שהכוהן שהקטיר מבחוץ ניגף במקום על ידי מלאך. מעניין לראות איזו אפשרות זיהוי נדחית בדברי ר' סימון – הוא אינו סבור שהכוהן דסוכה והכוהן דכיפורים זהים. ומדוע? ברור שר' סימון מניח שהכוהן דסוכה נרגם ומת. משום כך לא ייתכן שהוא אותו כוהן שנהרג במקום שעה שעסק בעבודת יום הכיפורים. אך כל אחד מן השניים האלה יכול להיות הכוהן דפרה, שבין חטאו למותו מפרידים כמה ימים, ואף אין מפורש בתוספתא באילו נסיבות מצא את מותו. על סמך זאת נוכל לסדר בנקל את

11 מפרשי הירושלמי משלשלים את המעשים כסידורי להלן. ראו קרבן העדה ופני משה על סוגיית יומא.

12 אומנם לשיטה זו עדיף למנות את הכוהנים בסדר הזה: 'היא דפרה היא דיום הכיפורים היא דסוכה' או: 'היא דיום הכיפורים היא דפרה היא דסוכה'. אבל ייתכן שהסדר מושפע מן העובדה שהמשפט נסמך לפרשת הכוהן של יום הכיפורים. כאילו רצה לומר: ומעשה זה על הכוהן של יום הכיפורים הוא מעשה פרה, הוא הוא מעשה סוכה.

השתלשלות המעשים על פי שתי החלוקות של ר' סימון. השתלשלות המאורעות לשיטתו מתאימה גם לסדר הצגת הדברים על ידו.

**אפשרות ב:** פעם ביקש כוהן אחד לעשות את הפרה במעורב שמש. לאחר מכן בחג הסוכות, בשעה שניסך את המים על רגליו, רגמוהו באתרוגים והוא נהרג. כוהן אחר הוא זה שהקטיר מבחוץ ביום הכיפורים. הוא ניגף מיד על ידי מלאך.

או -

**אפשרות ג:** הכוהן שעשה את הפרה הקטיר אחר כך מבחוץ ביום הכיפורים וניגף מיד. כוהן אחר הוא זה שניסך את המים על רגליו, נרגם ומת.

עתה אפשר לשוב לשאלה שבה פתחתי, אילו שינויים הכניסה מסורת ההשוואה של הירושלמי בסיפורים. מתוך עיוננו עולה שלייהוס שלושת המעשים הכוהניים לאישיות אחת התלוו שני שינויים שהוכנסו בסיפורים: א. ההצעות השונות לזיהוי הכוהנים שנענות על ההנחה שהכוהן שניסך על רגליו נרגם ומת. הצעה זו חורגת מהמעשה כפי שהוא מסופר במשנה (סוכה ד, ט), בתוספתא (סוכה ג, טז) ובברייתא בבבלי (סוכה מח ע"ב). שם אין נאמר שהכוהן נהרג ברגימת האתרוגים.<sup>13</sup> ב. שלושת הימים המפרידים בין חטאו של הכוהן דכיפורים למותו במעשה בתוספתא הוחלפו במעשה בירושלמי בביטוי זמן עמום יותר 'ימים קלין' (בבבלי: 'ימים מועטין'). שינוי זה פותח פתח לצירוף חטאים נוספים לכוהן זה ומקל על הזיהוי הראשון:

13 שינוי זה אינו הכרח המתחייב מזיהוי הכוהנים זה עם זה, הן אפשר להציע הצעות זיהוי אחרות וסדר שונה למעשים שלא יחייבו את ההנחה שהכוהן דסוכה נרגם ומת. מסתבר אפוא שפעלו כאן שני השיקולים הבאים: א. השאיפה שהסיפור על החטא בניסוך המים יסתיים במוות, בהשפעת שני הסיפורים על הכוהן דפרה והכוהן דכיפורים המספרים על חטא כוהני צדוקי הגורר אחרי מוות. ב. המשיכה לכיוון סיפור על מוות בשעת עבודת הקודש בבית המקדש. בשלוש שיטות הזיהוי של הכוהנים בירושלמי, המחלקות את המעשים בין חמישה אישים בסך הכל (על פי אפשרות א' מדובר בכוהן אחד; באפשרות ב' מחלק ר' סימון את המעשים בין שני כוהנים וכך גם באפשרות ג'; ראו ניתוח לעיל), נהרגים הכוהנים בחטאם בבית המקדש. חשוב לעמוד על כך שהמוות בבית המקדש, שרק בו כאמור מכיר הירושלמי כסוף כל אחד מחמשת הסיפורים שהוא מרכיב, הוא תוספת משנית למסורת התוספתא. הסיפורים בתוספתא אינם מספרים על מוות במקדש. שניים מהם מסתיימים במוות שלושה ימים לאחר החטא, והשלישי, על הכוהן דסוכה, מסתיים ברגימה באתרוגים בבית המקדש ולא במוות. המוטיב של מוות במקדש הוא יסוד חדש ומרכזי בסוגיה הירושלמית, והוא בא לידי ביטוי בשלושה אופנים: ראשית, הסיום החדש לסיפור על הכוהן דכיפורים בלשון 'ויש אומרים', שעל פיו הכוהן ניגף במקדש; שנית, ההנחה שהכוהן דסוכה נרגם ומת; ושלישית, ההתעקשות לסיים את כל חמש ההצעות להשתלשלות המאורעות במוות הכוהן בבית המקדש. כיצד נוכל להסביר את כניסת המוטיב החדש הזה והשתלשלותו על סיפורי הכוהנים? מהמשך עיוני מתקבלת תשובה משוערת לשאלה זו. ראו לקראת סוף דבריי בסיכום.

'היא דפרה היא דסוכה היא דיום הכיפורים'. גם בסיפור על הכוהן דפרה בתוספתא מת הכוהן כעבור שלושה ימים: 'לא שהה שלשה ימים עד שנתנהו בקברו'. סביר להניח שגם משך שלושת הימים הללו לא הובן על ידי הירושלמי כפשוטו.

### השתלשלות המסורת: השערות ביניים

אפנה לכירור שורשיה של מסורת ההשוואה המופיעה בירושלמי. למעלה עמדתי על כך שהזיהוי שיוצר הירושלמי בין שלושת הכוהנים, זה שעשה את הפרה, זה שהקטיר מבחוץ והכוהן שניסך על רגליו, עומד בניגוד לשלושת הסיפורים על כוהנים אלה בתוספתא (ובמשנה). בייחוד קשה החיבור בין הכוהן דפרה לכוהן דכיפורים; הן על פי התוספתא כל אחד מהמעשים הללו הוא סיפור שלם וסגור על חטא ועונש מוות הבא בעקבותיו לאחר שלושה ימים.

באופן פרדוקסלי נראה שבמקרה זה היסוד המוקשה ביותר, דהיינו החיבור בין הכוהן דפרה לכוהן דכיפורים, הוא הפתח הראשון למסורת שלפיה הכוהנים זהים. מסתבר שהשלב הראשון במסורת הזיהוי היה השוואה בין המעשה בכוהן דכיפורים ובין המעשה בכוהן דפרה. השוואה זו מתבקשת מן הצד הספרותי, כי הסיפורים דומים. בשניהם מופיע הכוהן הצדוקי/הביתוסי לצד אביו. ובעיקר, שני הסיפורים בתוספתא ערוכים על פי אותו הדפוס הבא: – חטא ביתוסי/צדוקי של הכוהן הנעשה בסתר. – גילוי החטא על ידי אדם נוסף (אבי הכוהן / רבן יוחנן בן זכאי). – אותו אדם מנבא נבואת מוות ('תמהני עליך אם תאריך ימים' / 'כשתפנה'<sup>14</sup>). – התגשמות הנבואה כעבור שלושה ימים ('לא שהה שלשה ימים עד שנתנהו בקברו' – לשון זו חוזרת בשני הסיפורים).

14 לאחר שטבל מאיים הכוהן דפרה על רבן יוחנן בן זכאי: 'לכשאפנה לך', כלומר, לכשאפנה אתנקה בך. על כך משיב לו ריב"ז בנבואת זעם מרומות: 'כשתפנה', כלומר, ושמא לא תזכה לך. הקורא, ומסתבר שאף ריב"ז בעצמו, אינם יודעים באיזו מידה, ואם בכלל, איום מרומז זה עתיד להתגשם. דבר זה מתברר מיד בהמשך: 'לא שהה שלשה ימים עד שנתנהו בקברו'. אופיו הנבואי של האיום מודגש בדברי האב המבשר לריב"ז על מות בנו בסוף הסיפור במילים אלה: 'בן זכאי, לא נפנה בני'. נוסח דפוס ראשון לסוף הסיפור קורע פתח להגהה אפשרית. בדפוס הסיפור מסתיים כך: 'בא אביו לפני רבן יוחנן בן זכאי ואמר לו לא נפנה'. וייתכן שמקור הגרסה 'לא נפנה' בהכפלה בטעות של המילה 'לו'. וצ"ל: 'בא אביו ... ואמר לו: נפנה בני', כלומר נפנה מן העולם (ראו בראשית רבה צח, ב; השו"ת חילופי הנוסחאות, מהדורת תיאודור אלבק, עמ' 1251, וראו מנחת יהודה, עמ' 1185, ובמבוא, עמ' 103-104). סיום משוחזר זה נשען על כפל משמעות של פנ"ה. רק בסוף מבין הקורא, ומן הסתם גם ריב"ז בעצמו, את משמעותם העמוקה של דברי ריב"ז 'כשתפנה'. 'נפנה' חסר 'לא' הרפיס צוקרמנדל במהדורתו, עמ' 632, ולא נימק. וראו ליברמן, תוספתא ראשונים, ב, עמ' 4.

יש להניח שהדמיון הרב בין שני הסיפורים אינו מקרי, אלא אחד הסיפורים קיבל עם הזמן את תבניתו של השני, או אולי נוצק מלכתחילה על פי אותה התבנית. יוצא מכאן שהשלב הראשון בהשוואת הסיפורים זה לזה, הבא לידי ביטוי בדפוס הספרותי, כבר בוקע מהתוספתא. קשה לחדור אל מעבר לשלב זה, הבא לידי ביטוי בדמיון הספרותי בין שני הסיפורים, מבלי להיגרר להשערות רחוקות באשר לאופיים המקורי של הסיפורים, שניהם או אחד מהם, בטרם עוצבו על פי דפוס מקביל. ואולם אפשר לשער כמובן שתהליך הקירוב ביניהם בפרטיהם ובדפוס הספרותי תלוי בנושא הקרוב שלהם מלכתחילה. שניהם עוסקים בחטא כוהני צדוקי. בשלב הבא הנגלה לעינינו בירושלמי הוליד הדמיון הספרותי את ההצעה ששני הסיפורים מספרים על אדם אחד. הדמיון הספרותי משך לכיוון הדמיון הביוגרפי באופן ההולם שתי נטיות של ספרות המדרש, האחת – לגזור מן הדמיון בפרטים מסקנות מרחיקות לכת בתחומים שונים, והשנייה – הרתיעה מאנונימיות, שמובילה לזיהוי דמויות מקראיות אלמוניות או זוטרות עם גיבורים מקראיים ידועים ולצירופים בין אישים.<sup>15</sup> הנדבך הנראה זר יותר למסורת השוואת הכוהנים הוא צירופו של הכוהן שניסך על רגליו. סיפור זה הוא אנקדוטה היסטורית ללא סממני אגדה, ובכך הוא שונה מהסיפורים על הכוהן דפרה והכוהן דכיפורים בסוגו הספרותי. הניסיון של הירושלמי לקרב את הסיפור הזה לתבנית שני הסיפורים מלאכותי, שכן כאמור, בניגוד לשני הכוהנים האחרים, על הכוהן הזה לא נאמר שמת. לאור זאת מסתבר שהחיבור בין הכוהן דפרה ובין הכוהן דכיפורים הוא שהתווה את הדרך לזיהוי עם הכוהן הצדוקי האנונימי השלישי הנזכר במקורות, הכוהן דסוכה.

גילוייה המובהק של מסורת הזיהוי בין הכוהנים הוא האמירה הגורפת: 'היא דפרה היא דסוכה היא דיום הכיפורים'. כלומר, כוהן אחד הוא זה שביקש לשרוף את הפרה במעורב שמש, שהקטיר מבחוץ ביום הכיפורים ולבסוף מת מרגימת האתרוגים בסוכות. ואולם המסורת המשווה בין הכוהנים נאלצה להצטמצם מחמת הסיום החדש שהצטרף למעשה הכוהן דכיפורים בירושלמי, שעל פיו הכוהן מת בצאתו מקודש הקודשים: 'יצא חוטמו מזנק תולעים וכמין פרסת עגל עלת בתוך מצחו'. הסיום החדש מגביל את אפשרויות הזיהוי בין הכוהנים ואינו נותן מקום לראות בכוהן דכיפורים ובכוהן דסוכה אדם אחד, שכן שניהם מתו בבית המקדש מיד. כזכור, מהסיום החדש למעשה משתלשלת שיטת ר' סימון המצמצם את זיהוי הכוהנים כך: 'או דפרה ודסוכה חד ודכיפורים חד או דפרה ודכיפורים חד ודסוכה חד'. את הסיום החדש למעשה בכוהן דכיפורים אין לתלות במסורת הזיהוי בין הכוהנים. אדרבא, מהדין ודברים בירושלמי מתקבל הרושם שמוצאו של סיום זה זר

15 ראו לדוגמה י' היינמן, דרכי האגדה, ירושלים תשי"ד<sup>2</sup>, עמ' 28-30, 60-67, 122-124.



למסורת הזיהוי. הסיום החדש דוחק את מסורת הזיהוי הפשוטה בין שלושת הכוהנים ומחייב אפשרויות זיהוי מורכבות יותר. עתה אפנה לעסוק בסיום זה ובנסיבות לידתו.

### הכוהן דכיפורים והמדרשים על מות בני אהרן

בתוספתא (כיפורים א, ח) מסופר שלאחר שהכוהן הגדול נתן את הקטורת על גבי האש מבחוץ כדעת הצדוקים, הוא התפאר בפני אביו על מעשהו. אביו אומנם לא חלק עליו בדרשה המלמדת על מצוות ההקטרה מבחוץ, אבל הוא גער בו: 'אע"פ שאנו דורשין ואין אנו עושין, שומעין אנו לדברי חכמים', וניבא לו: 'תמנהי עליך אם תאריך ימים'. הסיפור מסתיים במות הכוהן: 'לא שהא שלשה ימים עד שנתנוהו בקברו'. כזכור, התלמודים מציגים לצד סיום זה הצעה לסיום אחר.

בתלמוד הירושלמי (יומא א, ה [לט ע"א]): אמרו: לא באו ימים קלין עד שמת. ויש אומ': יצא חוטמו מזנק תולעים וכמין פרסת עגל עלת בתוך מצחו.

בתלמוד הבבלי (יומא יט ע"ב): אמרו: לא היו ימים מועטין עד שמת והוטל באשפה והיו תולעין ויצאין מחוטמו. ויש אומרים: ביציאתו ניגף, דתני רבי חייא: כמין קול נשמע בעזרה, שבא מלאך וחבטו על פניו ונכנסו אחיו הכהנים ומצאו ככף רגל עגל בין כתפיו, שנאמר: 'ורגליהם רגל ישרה וכף רגליהם ככף רגל עגל' (יחזקאל א, ז).

בדבריי לעיל עמדתי על כך שלפי ההצעה הנוספת לסיום הסיפור, המופיעה בתלמודים, לא אירע מות הכוהן כעבור שלושה ימים אלא מיד בצאתו מקודש הקודשים בידי מלאך. אומנם תוספת זו מופיעה לפנינו לראשונה בתלמודים, אך בבבלי היא נתלית בכרייתא של ר' חייא, ומשום כך סביר לראות בה שכבה תנאית מאוחרת שנוספה לסיפור הראשון. מניין נובעת ההצעה לבטל את הסיום הראשון של הסיפור לטובת סיום במוות במקום על ידי מלאך? נראה שסיום זה לצד מוטיבים נוספים שנוספו לסיפור בשלב הנגלה לעינינו בתלמודים מושפע מסיפור מותם של בני אהרן. השאיפה לקרב את הסיפור על הכוהן דכיפורים לסיפור מותם של בני אהרן מובנת לאור העובדה ששני הסיפורים מספרים על כוהנים שחטאו בבית המקדש / באוהל מועד בחטא פולחני הקשור לקטורת הניתנת על המחתה.<sup>16</sup>

16 כידוע, פרשת חטאם ומותם של בני אהרן נדב ואביהוא (ויקרא י, א-ה) היא פרשה מוקשה ואין כאן המקום להאריך בכך. דרך כלל הולכים ביאוריהם של הפרשנים העתיקים בשני מסלולים: ניסיון להסביר את החטא הסתום: 'וַיִּקְחוּ בְנֵי אֶהֱרֹן נֶדֶב וְאֶבִיהוּא אִישׁ מִחֶתְתוֹ וַיִּתְּנוּ בָהֶן אֵשׁ וַיִּשְׂמִי עֲלֵיהֶן קֶטֶר וַיִּקְרְבוּ לִפְנֵי ה' אֵשׁ זָרָה אֲשֶׁר לֹא צִוָּה אֲתֶם' (ויקרא י, א); וטפילת חטאים שונים על בני אהרן כדי להצדיק את גזר הדין החמור: 'וַיִּצְאָ אֵשׁ מִלִּפְנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם וַיָּמָתוּ לִפְנֵי ה' (שם, שם, ב). לסיכום ההצעות השונות העולות במקורות

נעיין בשתי דרשות על מות בני אהרן ולאחר מכן נמנה את ההקבלות בין הסיפור על הכוהן דכפורים ובין דרשות אלה.

'ותצא אש מלפני יי ותאכל אתם' (ויקרא י, ב). מלמד שיצתה אש מבית קודש הקדשים ושרפה את נשמתן. אבה יוסי בן דסאי או': שני חוטין שלאש יצתה מבית קודש הקדשים ניפיצחו לארבעה ניכנסו שנים בחוטמו שלזה ושנים בחוטמו שלזה. 'ותאכל אתם', אתם שרפו ולא בגדיהם, שנ' 'ויקרבו וישאום בכתנותם' (ויקרא י, ה)...<sup>17</sup>

'וימותו לפני יי' (ויקרא י, ב). ר' אליעזר או': לא מתו אלא בחוי מקום שהלויים מתירין [=מותרין] ליכנס, שנ': 'ויקרבו וישאום בכתנותם' (ויקרא י, ה). אם כן למה נא': 'וימותו לפני יי', נגפם המלאך ודחפם והוציאן לחוי.<sup>18</sup>

דרשות המכילתא דמילואים שצוטטו לעיל משתלשלות משתי קושיות בסיפור מותם של בני אהרן. על הקושיה הראשונה, כיצד ייתכן שמישאל ואלצפן נשאו

ובעיקר במדרש חז"ל ראו א' שנאן, 'חטאייהם של נרב וביהוה באגדת חז"ל', תרכ"ז מה (תשל"ט), עמ' 201-214.

17 ספרא, מכילתא דמילואים שמיני, לד, ומקבילות. במכילתא דמילואים מעט למעלה מכאן (שמיני, כג) מופיע ניסוח שונה במקצת: 'כיצד היתה, שני חוטין של אש יצאו מבית קדשי הקדשים ונחלקו לארבעה, שנים נכנסו בחוטמו של זה ושנים נכנסו בחוטמו של זה. ונשרף גופיהן ובגדיהן קיימין'. בחלקה האחרון נחלקת המכילתא דמילואים לשתי יחידות מדרש מקבילות, שכל אחת מהן דורשת את הפסוקים ויקרא ט, כב-י, ז (יחידה א: שמיני ז-כח; יחידה ב: שמיני כט-מג). השווה הערת הראב"ד שם, כט, וראו חלוקת י"נ אפשטיין, מבוואות לספרות התנאים: משנה, תוספתא ומדרשי-הלכה, עורך: ע"צ מלמד, ירושלים תשי"ז, עמ' 641; א' גולדברג, 'הדרשות הכפולות במכילתא דמילואים', סיני פט (תשמ"א), עמ' קטו-קיח; הנ"ל, 'יחסה של "מכילתא דמילואים" לעיקר הספרא', י' רוט, מ' שמלצר וי' פרנצוס (עורכים), תפארת לישראל: ספר היובל לכבוד ישראל פרנצוס, ניו יורק תש"ע, עמ' 1-19; שמאע, המכילתות, מסקנותיו בעמ' 100-105, 137-138. הקטעים מדרשות המכילתא דמילואים, יחידה ב', דהיינו שמיני לד, לה, מובאים על פי כ"י וטיקן 66 והקטע מדרשות היחידה א' (החסרה בכ"י וטיקן 66), דהיינו שמיני כג, מובא על פי כ"י אוקספורד 151. על מצב השתמרותה של המכילתא דמילואים בכ"י ראו שמאע, שם, עמ' 4-8.

18 ספרא, מכילתא דמילואים, שמיני, לה. השווה ספרי במדבר מד, מהדורת כהנא, עמ' 128: 'מיתתן לפני יי ונפילתן בחוי. כיצד יצאו, היה ר' יוסי או': המלאך מדרן מתים עד שיצאו ונפלו להן בעזרה, שנ': 'ויאמ' אל' קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקודש' (ויקרא י, ד). "מאת פני יי" לא נאמר אלא "מאת פני הקו"; והשווה לקטע ממדרש על פרשת שמיני בכ"י תימני שפרסם רבינובונין, גנוי מדרש, עמ' 57: 'וכיון שנכנסו חיבטן מלאך המות ... מחוי לפרוכת, שנ': "ויאמר קרבו שאו את אחיכם מאת פני הקודש". מאת פני הקודש ולא מן הקודש'.

את נדב ואביהוא המתים 'בכתנתם' לאחר ששניהם נשרפו כליל, משיב המדרש תחילה ששרפת האש הוגבלה לנשמה. אבא יוסי בן דוסאי מתאר כיצד התרחש פלא זה – חוטי אש נכנסו בחוטמיהם ושרפום שרפה שאינה מותירה סימן.<sup>19</sup> על הקושיה השנייה, כיצד נשאו מישאל ואלצפן הלויים את גופותיהם של בני אהרן מהמקום שבו מתו, המכונה בכתוב 'לפני ה', וכניסתם אליו אסורה, משיב ר' אליעזר שהם ניגפו ונרחפו החוצה על ידי מלאך.

עתה נרשום לפנינו את המוטיבים הדומים המופיעים בדרשות על מות נדב ואביהוא ובסיפור על הכוהן דכיפורים בגרסת התלמודים, ונרחיב את מבטנו מעט אל מעבר לדרשות המכילתא דמילואים שהובאו לעיל, כדי לאתר מוטיבים נוספים הקשורים למות בני אהרן, שחדרו לסיפור הכוהן דכיפורים.

א. לפי הסיום בשני התלמודים בלשון 'ויש אומרים' ניגף/נחבט הכוהן דכיפורים בצאתו מקדש הקדשים על ידי מלאך, בדומה לבני אהרן ש'נגפם המלאך'.<sup>20</sup> ב. הפירוש שמותם של נדב ואביהוא היה מיד מלאך שנשען על זיהוי בין האש שגרמה למותם על פי הכתוב בויקרא: 'וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלְּפָנֵי ה' וַתֹּאכַל אוֹתָם' ובין פגיעת מלאך. זיהוי זה אינו מופיע במפורש בדרשת ר' אליעזר במכילתא דמילואים שמיני, לה, וגם לא בדרשה הקרובה לה בספרי במדבר, מד,<sup>21</sup> אולם הוא נזכר בקטע שפרסם צבי מאיר רבינוביץ לצד הדרשה שעל פיה 'חיבטן מלאך המות': "'וַתֵּצֵא אֵשׁ מִלְּפָנֵי ה'" (ויקרא י, ב). אין אש אלא מלאך המות, כענין שנ' 'משרתיו אש

19 בדרשות המכילתא דמילואים המשיבות לקושיה זו מופיעים שני פירושים. הפירוש הראשון מבחין בין גופם של נדב ואביהוא שנשרף ובין הבגדים שנותרו ללא פגע (כך בדרשות היחידה הראשונה: שמיני כג, כז). הפירוש השני מבחין בין נשמתם שנשרפה ובין הגוף שנותר ללא פגע (כך בדרשות היחידה השנייה: שמיני לד, מא). דרשת אבא יוסי בן דוסאי נספחת לשני הפירושים (שמיני כג, לד, לעיל). אם נדקדק בדבריו נמצאם מתאימים יותר לפירוש השני. עם זאת נראה בעיני שתיאור נתיב האש לפנים הגוף דרך החוטם הוא מעיקרו הסבר לשלמות הכתונת שאינו מרדק בהבחנה בין גוף לנשמה. השו"ת לורברבוים, צלם אלהים: הלכה ואגדה, ירושלים ותל אביב תשס"ד, עמ' 189-190 והערה 71; שמאע, המכילתאות, עמ' 131-134.

20 ספרא, מכילתא דמילואים, שמיני, לה, לעיל. הוסיפו על כך את המקום שניגפו בו בני אהרן הנמסר במדרש כ"ז תימני (לעיל, הערה 18): 'חיבטן מלאך המות ... מחוץ לפרוכת'. על הזיקה בין תיאור מותו של הכוהן הצדוקי מיד מלאך בכבלי ובין דרשת המכילתא דמילואים על מות בני אהרן מיד מלאך עמד בן-נון, היום השמיני, עמ' 25 הערה 52.

21 דרשת הספרי והדרשה שפרסם רבינוביץ הנזכרת להלן הובאו לעיל, הערה 18. זיהוי האש עם פגיעת מלאך, הנראה כהשלמה נחוצה לדברי ר' אליעזר במכילתא דמילואים, אינו מתחייב לדברי ר' יוסי בספרי, שאינו מפרש כיצד מתו בני אהרן. ר' יוסי מתאר את מעשה המלאך לאחר מותם.

לוהט" (תהילים קד, ד), ואומר: "ויעל מלאך ה' בלהב המזבח" (שופטים יג, כ). והנה, זיקת המלאך לאש נרמזת גם בסיפור הכוהן הכיפורים. פרט זה יוצא מתיאור המלאך החובט בפני הכוהן הצדוקי על פי האמור בחיות ביחזקאל: 'וְרָגְלֵיהֶם רָגַל יִשְׂרָה וְכַף רָגְלֵיהֶם כְּכַף רָגַל עֶגְלָה' (יחזקאל א, ז).<sup>22</sup> החיות בעלות רגלי העגל שרואה יחזקאל – דמותן אש: 'וּדְמוּת הַחַיּוֹת מֵרְאִיֵּיהֶם כְּגַחְלֵי אֵשׁ בַּעֲרוֹת כְּמֵרְאֵה הַלְּפָדִים הִיא מִתְהַלֶּכֶת בֵּין הַחַיּוֹת וְנִגְהָ לְאֵשׁ וּמִן הָאֵשׁ יוֹצֵא בְרָק' (יחזקאל א, יג).

ג. בדברי הימים מסופר על עזיהו המלך, שגבה לבו להיכנס להיכל ה' להקטיר על מזבח הקטורת והוא לקה בצרעת (דברי הימים ב' כו, טז-כא). מובן שהקרבה בין סיפור זה ובין סיפור חטאם של בני אהרן לא נעלמה מעיני הדרשנים העתיקים. סיפור עזיהו השפיע על דרשת ר' אליעזר במכילתא דמילואים שמיני, לה, שהובאה לעיל, ועל סיפור הכוהן הכיפורים בשני היבטים שונים. במכילתא דמילואים מתוארת פגיעת המלאך בבני אהרן: 'נגפם המלאך ודחפם והוציאן לחוץ', ברומה לאמור בעזיהו לאחר שלקה בצרעת בהיכל: 'גם הוא נדחף לצאת פי נגעו ה' (שם, פס' כ). בתיאור מות הכוהן הכיפורים בירושלמי נאמר שהסימן שהותירה הפגיעה נטבע במצחו: 'וכמין פרסת עגל עלת בתוך מצחו'. פרט זה מושפע מעונשו של עזיהו: 'וְהִצְרַעַת זָרְחָה בְּמִצְחוֹ לְפָנָי הַכֹּהֲנִים בְּבֵית ה' מֵעַל לְמִזְבֵּחַ הַקְּטֹרֶת' (שם, פס' יט).<sup>23</sup>

- 22 פסוק זה המופיע בדברי ר' חייא בבבלי חסר בירושלמי, אבל הוא עומד ביסוד תיאור הכוהן במותו, 'וכמין פרסת עגל עלת בתוך מצחו'. בקושיה שמקשים לר' אבהו בירושלמי בהמשך (לעיל) מופיע פרט אחר ממראה החיות ביחזקאל (יחזקאל א, ז).
- 23 על הדמיון בפרט זה עמד גם פרופ' יונתן גרוסמן בדברים שבעל פה. ראו פיינטוך, מעשה הצדוקי, עמ' 82 הערה 15. אוסיף כמה פרטים על הקשר לעזיהו. אותה השעה שנכנס עזיהו להיכל להקטיר על מזבח הקטורת נקשרה באגדה בשלושה מקראות המזכירים את מותו (ישעיהו ו, א) ואת הרעש שהיה בימיו (עמוס א, א; זכריה יד, ה). מהחיבור בין המקראות נולדה האגדה, שעל פיה באותה השעה שניגש עזיהו להקטיר רעדה האדמה ונבקע המקדש. ראו קדמוניות ט, 225; מקורות נוספים אצל גינצבורג, אגדות היהודים, ו, עמ' 358 הערה 30. וכן נולד הקישור בין אותה השעה ובין ההתגלות לישעיהו בפרק ו. ראו גינצבורג, שם, עמ' 357 הערה 29. על סמך פרטים אלה אפשר לשער שהחיבור בין דברי ישעיהו פרק ו ובין מעשה עזיהו בא לידי ביטוי בסיפור הכוהן שהקטיר מבחון בגרסת התוספתא (כיפורים א, ח) בתיאור ההתרחשות מיד לאחר ההקטרה שלא כדיון: 'ויצאה ענן הקטרת והרתיע את כל הבית'. תיאור זה מעוצב אולי על פי הדוגמה של ישעיהו ו, ד: 'וַיִּנְעֻזוּ אֲמוֹת הַסְּפִים מִקּוֹל הַקְּוֹרָא וְהַבַּיִת יִמְלֵא עֶשֶׂן'. לפירוש שהעשן בפסוק זה הוא עשן הקטורת ראו משנה, יומא ה, א; בבלי, שם, נג ע"א; קנהול ונאה, מילואים וכיפורים, עמ' 34. אם השערה זו נכונה, מסתבר שפסוק זה המשיך להשפיע גם על פתיחת ר' חייא בבבלי: 'כמין קול נשמע בעזרה'. ראה גם גינצבורג, שם, עמ' 105, הערה 593; הערת בובר, תנחומא, ראש פרשת צו.

ד. בתלמודים נמסר שהכוהן הצדוקי לקה בתולעים היוצאות מהחוטם. אפשר שפרט זה מושפע מדרשת אבא יוסי בן דוסאי על חוטי האש שנכנסו בחוטמיהם של נדב ואביהוא.<sup>24</sup>

הפרטים שמנתי בסעיפים א-ד מופיעים בסיפור הכוהן דכיפורים בגרסת התלמודים ואינם בתוספתא.<sup>25</sup> מסתבר שפרטים אלה חדרו לסיפור מאוחר יותר בתקופת התנאים, אולי לא רחוק מזמנו של ר' חייא, שעל פי המסורת שבדו הכוהן נחבט על ידי מלאך. בשלב זה חדרו לסיפור יסודות מהאגדות על בני אהרן ושינו את מהלכו.

כזכור, החטא בקטורת בבית המקדש / באוהל מועד הוא יסוד משותף לבני אהרן ולכוהן דכיפורים. ומאלף למצוא שכשם שמעשה בני אהרן השפיע על מעשה הכוהן דכיפורים, כך המחלוקת מימי בית שני בהקטרת הקטורת ביום הכיפורים השפיעה על עיצובו הדרשני של חטא בני אהרן. הקשר בין חטאם של בני אהרן, שבעטיו נשרפו ומתו, לבין המחלוקת עם הצדוקים עולה מדרשה שעמדו עליה ישראל קנוהל ושלמה נאה (ספרא, אחרי מות, פרשה א, יג), המאשימה את בני אהרן שעברו על הכתוב 'כִּי בִעַן אֲרָאָה עַל הַכֹּהֲנִית' (ויקרא טז, ב).<sup>26</sup> כתוב זה הוא

24 ספרא, מכילתא דמילואים, שמיני, כג/לד, לעיל. על הדמיון בין הסיפורים בפרט זה עמדו קנוהל ונאה, שם, עמ' 43 הערה 25. תולעים היוצאות מהגוף או אוכלות בבשר הן מוטיב שגור במותם של רשעים. ראו, לדוגמה, מקבים ב' ט, 9; מעשי השליחים יב, 23; קדמוניות המקרא, מד, 9; בבלי, סוטה לה ע"א, ועוד. ראו ד' שוורץ, אגריפס הראשון: מלך יהודה האחרון, ירושלים תשמ"ז, עמ' 162 הערה 12. נתון זה מצמצם במקצת את המשקל שאפשר לייחס להשפעת הדרשה של אבא יוסי בן דוסאי על סיפורנו. ראו עוד הצעת נחום בריל, 'המחלוקת בין הפרושים והצדוקים על מעשה פרה אדומה', בית תלמוד א (תרמ"א), עמ' 240-245, ששיער שהכוהן נענש מידה כנגד מידה על שני חטאיו, על מעשה הקטורת נענש בתולעים מהחוטם ועל מעשה הפרה נענש בכך שצורת פרסת עגל יצאה ממצחו, בהתאם לזיהוי בירושלמי: 'דפרה ודכיפורים חד', שהוא בעיניו זיהוי מדויק מבחינה היסטורית. הסברו של בריל לשני המוטיבים מושך את הלב, אך קשה לקבלו. בניגוד לתולעים מהחוטם, לטביעת פרסת העגל מספקים התלמודים הסבר – הכאת מלאך על פי יחזקאל א, ז – ובבבלי הסבר זה נשען על ברייתא של ר' חייא. ההסבר המופיע בתלמודים אף מתאשר על ידי הדרשות הקרובות על מותם של בני אהרן מיד מלאך.

25 יוצא מכלל זה עניין אחד שהזכרתי בהערה 23. הפרטים שמנתי מרכיבים את היחידה 'ויש אומרים' הנוספת בתלמודים. יוצא מכלל זה סימן התולעים מהחוטם שהופיע בכוהן. סימן זה, השייך על פי הירושלמי ליחידה הנוספת ('ויש אומרים'), מצטרף בבבלי לסוף הראשון של הסיפור, סוף התוספתא: 'אמרו: לא היו ימים מועטין עד שמת והוטל באשפה והיו תולעין יוצאין מחוטמו'. ראו להלן, הערה 30.

26 קנוהל ונאה, מילואים וכיפורים, עמ' 43. ראו גם ירושלמי, יומא א, ה (לט ע"ב); בבלי, יומא נג ע"א. וראו פירוש הרש"ר הירש לויקרא טז, יג; בן-נון, היום השמיני, עמ' 25, הערה 52.

אחד משני מקראות שמפרשים פרושים וצדוקים במחלוקתם על הקטרת הקטורת בקודש הקודשים ביום הכיפורים. הצדוקים לומדים מפסוק זה 'יתקן והכוהן את הקטורת' מבחון ויכניס [לקדש הקדשים]'. וחכמים פירשוהו כנגדם: 'מלמד שהוא נותן בה מעלה עשן'.<sup>27</sup> כלומר בני אהרן נאשמים כנראה בכך שלא נתנו בקטורת את העשב 'מעלה עשן'.

לסיכום, הצד השווה בין שני בני אהרן, נדב ואביהוא, ובין הכוהן הצדוקי דכיפורים, הוא החטא הפולחני בבית המקדש / אוהל מועד הקשור בהקטרת קטורת על המחתה. מכאן נעה ההשפעה בשני כיוונים. מצד אחד, את המחלוקת ההלכתית עם הצדוקים על דרשת ויקרא טז, ב משכו אחורה עד לבני אהרן. מצד אחר, העבירו מוטיבים מקראיים ומדרשיים ממותם של בני אהרן אל סיפור מותו של הכוהן הצדוקי.

### סיכום: התחנות בהשתלשלות הסיפור על הכוהן דכיפורים

על עיצובו והשתלשלותו של סיפור הכוהן דכיפורים פעלו שני כוחות: (א) שילוב בין שני סיפורים על כוהנים צדוקים אנונימיים, (ב) ומשיכתו לדגם הסיפור של בני אהרן. תולדותיו, ובכלל זה המוטיבים השונים המרכיבים את הסיפור, מתבארים על פי שתי ההשפעות האלה.

א. בתוספתא כבר ניכר דמיון גדול בין סיפור הכוהן דכיפורים לבין סיפור הכוהן דפרה בדפוס הסיפורים ובכמה מפרטיו. דמיון זה משקף את השלב הראשון הנגלה לעינינו בקירוב הסיפורים זה לזה, ועלינו להניח שאחד הסיפורים עוצב בדגם הסיפור האחר או הושפע מדגם זה לאחר יצירתו. בשלב הבא הולידה הזיקה הספרותית בין הסיפורים הצעה להשוואה ביוגרפית: 'היא דפרה היא דסוכה היא דיום הכיפורים'.<sup>28</sup> להשוואה זו חדר הכוהן הצדוקי האנונימי השלישי הנזכר בתוספתא, הכוהן שניסך על רגליו, ובהשפעת שני הסיפורים האחרים התפרש גם סיפורו כסיפור על חטא ועונש מוות הבא בעקבותיו.

ב. בשכבה תנאית נוספת שנשתמרה בתלמודים, המאוחרת לסיפור כמסירתו בתוספתא, נדחה סוף התוספתא, 'לא שהא שלשה ימים עד שנתנהו בקברו', ונוסף לסיפור סוף אחר בהשפעת הסיפור המקראי על מותם של בני אהרן וקישוטיו המדרשיים. על פי הסיום החדש, ניגף הכוהן על ידי מלאך בצאתו מקודש הקודשים.<sup>29</sup> משיווי המשקל שיוצרת הנוסחה: 'אמרו: לא באו ימים קלין עד שמת. ויש אומ':

27 ראו ספרא אחרי מות, פרק ג, יא; תוספתא, כיפורים א, ח; ירושלמי, יומא א, ה (לט ע"א-ע"ב); בבלי, יומא נג ע"א.

28 ירושלמי, יומא א, ה (לט ע"א); סוכה ד, ח (נר ע"ד).

29 ירושלמי, שם; בבלי, יומא יט ע"ב.

יצא חוטמו מזנק תולעים וכמין פרסת עגל עלת בתוך מצחו' (כך על פי הירושלמי), נדמה לכאורה שהסיום החדש בלשון 'ויש אומרים' הוא הצעה חלופית רק למועד המוות ולפרטיו, שלדעת 'אמרו' הכוהן מת לאחר 'ימים קלין', ואילו לדעת 'יש אומרים' מותו אירע מיד בידי מלאך, והיה מלווה תולעים מהחוטם וסימן פרסת עגל. אבל מובן שאין הדבר כן. הסיום על פי הדגם של בני אהרן, שעל פיו נפגע הכוהן הצדוקי על ידי מלאך בצאתו מקודש הקודשים, אינו מבטל רק את המוות כעבור כמה ימים אלא בהכרח גם את שיחת הכוהן עם אביו ואת נבואת המוות שאומר לו אביו. הסיום על פי הדגם של בני אהרן דוחה אפוא את עיקר הסיפור הראשון.<sup>30</sup> בכך הצעה זו מרחיקה את הכוהן דכיפורים מהסיפור על הכוהן דפרה ומתההליך הספרותי שתוארה בסעיף א'. עם זאת, ההצעה לסיים את הסיפור במוות בבית המקדש מקרבת את הכוהן דכיפורים לכוהן דסוכה, שנרגם ומת בבית המקדש על פי פירוש הירושלמי. ושמה השפעת הדגם של בני אהרן שמתו לפני ה' על סיפור הכוהן דכיפורים פעלה במקצת גם על הכוהן שניסך על רגליו וסייעה לפרש שהכוהן דסוכה מת מהרגימה.<sup>31</sup>

30 מבנה זה (אמרו... ויש אומרים...) נשמר גם בבבלי, אך הנוסחאות לאמור בשני חלקי מבנה זה מורכבות ומגוונות יותר. א. בשונה מהירושלמי, שהמוטיבים החדשים שאינם בתוספתא מופיעים בו ביחידה הנוספת ('ויש אומרים'), בבבלי נוסף 'הויו תולעין יוצאין מחוטמו' לסיום הסיפור הראשון ('אמרו' וכו'). הטשטוש בפרט זה הוא המשך טבעי להנחת שתי המסורות על מותו של הכוהן זו לצד זו. ב. ככמה עדי נוסח בכירים תחת: 'אמרו לא היו ימים מועטין עד שמת והוטל באשפה', מופיע הנוסח: 'אמרו לא הספיק לגמור את הדבר עד שמת והוטל באשפה' (כ"י מינכן 6; כתבי היד התימניים: ניו יורק, אנלאו 270; ניו יורק, אנלאו 271). גרסה זו תוכן לאור שינויים אחרים בנוסח הסיפור בבבלי בהשוואה לתוספתא ולירושלמי: שיחת הכוהן עם אביו מופיעה בבבלי בסדר מהופך – תחילה דברי האב ולאחר מכן דברי הבן, ובסגנון שונה של דברי הכוהן לאביו, הקרוב לדברי ר' עקיבא לפני מותו בבבלי, ברכות סא ע"ב (על הדמיון העירו חוקרים שונים והעריכוהו בהערכות שונות. ראו ליברמן, תוספתא כפשוטה, ד, עמ' 731; י' פרנקל, עיונים בעולמו הרוחני של סיפור האגדה, תל אביב 1981, עמ' 167, 171; ראו גם ש' ספרא, 'קידוש השם בתורתם של התנאים', ציון מד ותשל"ט, עמ' 37-38; פיינטוך, מעשה הצדוקי, עמ' 85-94). בשיחת הכוהן עם אביו חסרה גם נבואת האב לבנו: 'תמהני עליך אם תאריך ימים' (תוספתא). מות הכוהן כעבור כמה ימים קשור קשר הדוק לנבואת האב. ברגע שמסלקים את נבואת האב, גם למוות המגיע כעבור כמה ימים אין הצדקה הנובעת ממבנה הסיפור. וכך בנוסחאות הנ"ל הוחלף המוות כעבור כמה ימים במוות תוך כדי דיבור הקרוב למוות ר' עקיבא (השוו בבלי, ברכות, שם, לניסוחיו). שינוי זה, המקרב את מות הכוהן לחטאו, הושפע מן הסתם גם מהמוות המיידי בהצעה 'ויש אומרים ביציאתו ניגף', שסייעה לטשטש את הסיום של גרסת התוספתא. לניתוח שונה של נוסח זה בכתבי היד הנ"ל ראו פיינטוך, שם, עמ' 90-92. צרפו לכאן את הנאמר לעיל, הערה 13.

שתי המסורות על מותו של הכוהן הצדוקי מונחות לפנינו זו לצד זו. אומנם המסורת החדשה על מות הכוהן על פי הדגם של בני אהרן לא הכריחה את הישנה, כפי שקורה לעיתים קרובות, אבל בכבלי מצינו שמוטיב יסוד במסורת הישנה, נבואת האב לבנו, נעלם, וגם הקו המפריד בין שתי המסורות טושטש קמעה.<sup>32</sup> מנגד, בירושלמי עומדות שתי המסורות כל אחת על רגליה שלה, הראשונה נמסרת כסיפור שלם המקביל לתוספתא והשנייה בלשון רמז קצרה המתפענחת על פי המקבילה בכבלי. אף הקשר הספרותי הישן נושן בין הכוהן דכיפורים ובין הכוהן דפרה לא נכחד. קשר זה התגלגל להצעה המופיעה בירושלמי לאחד את הכהנים לאישיות אחת.



## רשימת הקיצורים

בן-נון, היום השמיני = 'י' בן-נון, 'היום השמיני ויום הכיפורים', מגדים ח (תשמ"ט), עמ' 9-34  
 גינצבורג, אגדות היהודים, 1 = L. Ginzberg, *The Legends of the Jews*, vol. 6: Notes to  
*Volumes III and IV*, Philadelphia 1946<sup>3</sup>  
 ליברמן, תוספת ראשונים = ש' ליברמן, תוספת ראשונים: פירוש מיוסד על כתבי יד התוספתא  
 וספרי ראשונים ומדרשים בכתבי יד ודפוסים ישנים, ירושלים תרצ"ז-תרצ"ט  
 ליברמן, תוספתא כפשוטה, ד = ש' ליברמן, תוספתא כפשוטה: באור ארוך לתוספתא, חלק ד,  
 סדר מועד, ניו יורק תשכ"ב  
 פיינטוך, מעשה הצדוקי = 'י' פיינטוך, 'מעשה הצדוקי והקטורת בבבלי יומא – גלגולי נוסח  
 ופרשנות', סידרא כט (תשע"ד), עמ' 79-94  
 קנוהל ונאה, מילואים וכיפורים = 'י' קנוהל וש' נאה, 'מילואים וכיפורים', תרכ"ג סב (תשנ"ג),  
 עמ' 17-44  
 רבינוביץ, גנזי מדרש = צ"מ רבינוביץ, גנזי מדרש: לצורתם הקדומה של מדרשי חז"ל לפי כתבי  
 יד מן הגניזה, תל אביב תשל"ז  
 שמאע, המכילתות = א' שמאע, המכילתות הנספחות לספרא: מכילתא דמילואים ומכילתא  
 דעריות, עבודה לשם קבלת התואר דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים תשס"ט